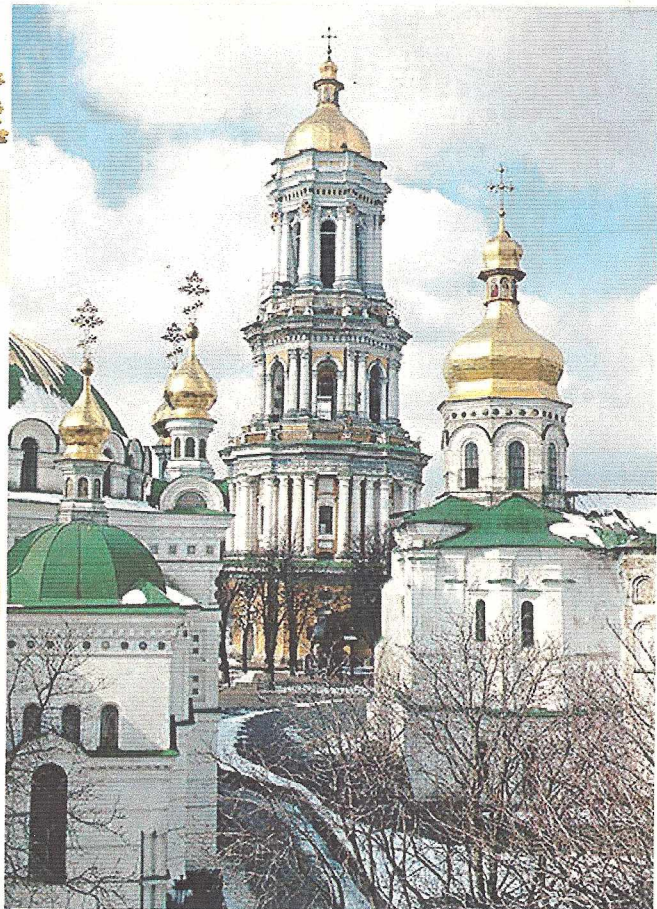

94(477)(082)
445

УКРАЇНА:
минуле і
сучасність

досягненнями аж поки її не поглинула Руська церква” (7,494-495). Вищенаведений матеріал свідчить про теологічне поглинання Руської Православної церкви саме українською церквою.

Література

1. Патриарх Никон-Протопоп Аввакум // Сб./ Сост. Десятников В.А. – М., 1997. – С. 388.
2. Прот.Георгий Флоровский. Пути русского богословия. – Вильнюс, 1991 – С. 62-63.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 1. – До середини XVII століття. – К., 1992. – С. 489-490.
4. Соловьев С.М. История России с древнейших времен: В 15 кн. – Т. 11-12. – Кн. VI. – М., 1961. – С. 201.
5. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн. V. – С. 317.
6. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн. VI. – С. 284-285.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 1. – С. 494-495.

ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Бугайова І.Є.,

*Кафедра історії України, Криворізький державний педагогічний
університет*

Нині освіта в Україні перебуває у стані перехідного періоду. І саме на зламі ідеологій та перегляді цінностей розвитку окремої людини і суспільства виникає і загострюється особливий інтерес до змісту освіти. З огляду на ці проблеми О.Я. Савченко у статті “Стан і завдання реформування змісту

загальної шкільної освіти” виділяє “щонайменше вісім етапів, коли зміст шкільної освіти зазнавав принципових змін” (12, 6).

На думку науковців зміст освіти в школі повинен відповідати меті всебічного розвитку особистості. У відборі змісту шкільної освіти передбачається поєднання як загальноосвітньої, так і професійної та політехнічної підготовки. Перед сучасними розробниками постали нові завдання, нові критерії й методи науково обгрунтованого відбору змісту освіти. Це забезпечення формування основних складових соціального досвіду, достатня повнота і значущість змісту для розвитку загальнонавчальних умінь і навичок (умінь вчитися) та розвитку в учнів творчих здібностей. Науковцям слід врахувати і такий аспект змісту освіти, як відповідність віковим особливостям, наявному часу, міжнародному досвіду, навчально-матеріальній базі. Засвоєння шкільної освіти, за слушною думкою О.Я. Савченко, “не може бути вузьким, його мають жити різні джерела – наука, культура, виробничі технології, краєзнавство, людинознавство тощо” (12,11). Тобто, за ствердженням науковця, “нам потрібна розумна реалізація національної ідеї, системна гуманітаризація навчального змісту, підручників, методик, надання їм виразного культурологічного, розвивально-комунікативного спрямування” (12, 11). Отже, реформування змісту загальної шкільної освіти повинно здійснюватись на концептуальних засадах, згідно Національної програми “Освіта: Україна XXI століття” (1994), Концепції гуманітаризації загальної середньої освіти (С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальованого, 1994) та Концепцій гуманітаризації вищої освіти (Міносвіти, 1996), а також інших матеріалів. Зміст освіти, як слушно зазначає науковець, “не повинен зазнавати впливу будь-яких політичних партій і класового підходу в доборі навчального матеріалу, в оцінці явищ, подій...” (с.11). Автор програми реформування освіти акцентує увагу на пріоритеті загальнолюдських цінностей, зафіксованих Конституцією, законами нашої країни, що базуються насамперед на традиціях і звичаях народу.

Не зайвим, на нашу думку, наведення визначення поняття “зміст освіти”, який висловив автор підручника “Дидактика початкової школи” О.Я. Савченко. Він подає на сторінках підручника таке визначення: “Зміст освіти – головний засіб цілеспрямованого навчання. Це категорія історична, бо навчальний зміст – своєрідна модель вимог суспільства щодо підготовки людських поколінь до життя. У змісті освіти враховуються не лише актуальні й перспективні потреби суспільства, а й освітні запити окремих особистостей” (11,39).

Погоджуючись з думками автора підручника “Дидактика початкової школи”, ми теж відзначаємо знання, вміння та навички, які відображають емоційно-ціннісні відносини між учителем і учнями, а також досвід їхньої репродуктивної і творчої діяльності та співпраці. Ілюстрацією і підтвердженням нашим думкам є статті співробітників історичного факультету Донецького держуніверситету П. Доброва, Ю. Темірова та В. Максименко, які висвітлюють проблеми та завдання істориків на сучасному етапі. Автори статті “Історична освіта: від школи до вузу” П. Добров і Ю. Теміров слушно висловлюються на сторінках журналу “Рідна школа”: “... наголос у викладанні потрібно робити не тільки на простій передачі певного обсягу інформації, знань, переконань, а на розвитку таких якостей, як самостійність, творчість, здатність до самоосвіти” (4, 58).

У статті автори визначають місце і значення вчителя, адже він володіє інформацією та змістом предмета: “... викладання історії повинно бути авторським не в свавільній інтерпретації, а в наявності у викладача певного історичного світогляду, переконань. Тільки в цьому разі він є творчою особистістю, а не “рупором” скороминучих настроїв та ідей...” (4, 58).

Викладачі і методисти ДонДУ висвітлюють і нові педагогічні технології у викладанні історії (див. статтю під однойменною назвою В. Максименко). Авторка слушно зауважує, що ефективними, на її погляд, “... є уроки взаємовіддачі, коли учні самостійно добирають матеріал, діляться ним з іншими. Вони роблять повідомлення,

використовуючи дані, яких немає в підручниках” (7, 30). Викладач історії, вчитель-методист В. Максименко акцентує увагу на тому, що вчитель не лише вчить учнів, а й спрямовує їхню діяльність, вносить корективи, намагається якомога більше залучати учнів до творчої навчальної діяльності та тренувати здатність самостійно розв'язувати складні завдання. Запорукою успіху учнів у такій справі є наполеглива й самостійна праця над підручником, довідником, словником, енциклопедією.

Отже, з огляду на поставлену проблему (реформування змісту освіти) потрібно сказати, що в новій ситуації розвиток шкільної освіти передбачає передусім оновлення змісту на засадах його гуманітаризації та цілеспрямованого використання національної і світової культури.

Доречним, на нашу думку, є висловлювання Ю. К. Бабанського щодо змісту освіти та його структури. “Зміст освіти – один з компонентів процесу навчання. Це система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей школярів, формування світогляду, моралі і поведінки, підготовку до суспільного життя, праці. До змісту освіти включаються всі елементи соціального досвіду, нагромадженого людством” (Педагогика/ Под ред. Ю.К. Бабанского. – М., 1988. - С. 366).

Одним із структурних елементів змісту освіти є складова – знання. Це “... результат пізнавальної діяльності людини. Вони перевіряються суспільно-історичною практикою і знаходять своє відображення у свідомості людини у вигляді уявлень, понять, фактів, термінів, суджень, теорії” (11, 42).

Також дидакт акцентує увагу на тому, що “знання можуть бути життєві, побутові, які ґрунтуються на спостереженнях, здоровому глузді, і наукові, які набуваються внаслідок цілеспрямованого навчання і самонавчання” (11, 42).

Таким чином, важливим є для нас і інший об'єкт – мислительні (логічні) операції школярів. Цей процес набуття знань через встановлення та закріплення нових зв'язків учнями, які зберігаються в їх пам'яті у вигляді понять, законів, правил

тощо. Оволодіння цими зв'язками здійснюється через логічне мислення – аналіз, синтез, абстракцію, порівняння та ін.

На даному етапі нас цікавить один аспект логічного мислення – встановлення та закріплення учнями зв'язків у вигляді понять, термінів, суджень, фактів.

Слід зазначити, що важливим прийомом для встановлення і закріплення цих зв'язків є словникова робота на уроках. У посібнику “Методика обучения истории в средней школе” підкреслюється важливість систематичної словникової роботи, яка повинна “пронизувати весь процесс обучения истории” (8, 88).

У “Методиці...” визначається мета цієї роботи – “формування умінь активно і правильно користуватися історичними термінами, застосовувати їх у прямому і переносному значенні, відбирати для вираження думки найточніші слова, використовувати епітети і метафори, напрацювання умінь і навичок користування словниками” (8, 88).

Особливу увагу в “Методиці” приділяють учителю, який наполегливо працює - “занотовує нові історичні терміни, що виражають поняття.” З цими поняттями вчитель у майбутньому працюватиме в класі. Одні вперше пояснюючи, інші актуалізуючи і закріплюючи у свідомості учнів.

Як показує досвід, словникова робота в сучасній школі не посідає належного місця на уроках історії. А результат цього – малий словниковий запас школярів.

Для того, щоб виявити стан роботи з проблеми збагачення словникового запасу школярів, на уроках історії було проведено анкетування у двох 10 класах. Тема анкетування: “Історія стародавнього світу”. Мета – вивчення пасивного словника учнів.

Приклад анкети (констатуючий експеримент):

Анкета учня для вивчення сучасного стану щодо збільшення словникового запасу школярів і проблем термінологізації курсу історії.

- 1). Прізвище, ім'я _____
- 2). Номер школи _____
- 3). Місто _____
- 4). Клас, в якому навчаєтесь _____
- 5). Дата заповнення анкети _____
- 6). Які слова зі “Словника термінів і понять” ви знаєте _____
- 7). Які незнайомі слова ви виявили під час анкетування _____

За даними анкети Сергія ми виявили, що він ознайомлений з такими термінами і пам'ятає їх значення: “австралопітек”, “античність”, “аристократія”, “архаїчна Греція”, “археологи”, “Біблія”, “брахмани”, “буддизм”, “Веди”, “вельможі”, “військовий вождь”, “всесвітня історія”, “державне рабство”, “держава”, “демократія”, “демос”, “духовна культура”. Вивчаючи “Словник термінів і понять”, розміщений у підручнику О. Бандровського “История древнего мира. 6 кл.”, учень виявив такі слова, визначення яких він пізнав при анкетуванні. Це такі терміни й поняття: “авгури”, “Авеста”, “акведук”, “ареопаг”, “архонти”, “весталки”, “вершники”, “гегемонія”, “гомерівська Греція”, “даосизм”, “диадокси”, “диакон”, “домашнє рабство”, “домус”, “драхма”.

Учень опрацював словник за літерами А – Д.

Учениці Ірина, Ольга та Євгенія, досліджуючи словник теми “Історія Стародавнього Сходу” за підручником “Історія стародавнього світу” (1998) Ф.П. Коровкіна підтвердили знання таких понять і термінів: “мумія”, “архітектор”, “жерці”, “держава”, “наглядачі”, “фараони”, “піраміда”, “податки”, “трудова повинність”, “бронза”, “колісниця”, “найманці”,

“ієрогліфи”, “міф”, “храм”, “бібліотека”, “цар”, “раджа”, “раб”, “Веди”.

Виявили значення понять і термінів у ході анкетування: “Чорна земля”, “Геродот”, “син Бога”, “будинок вічності”, “Карнак”, “Межиріччя”, “клинопис”, “Закони Хаммурапі”, “Урарту”, “кахлі”, “брахмани”, “каста шудр”, “недоторкувані”.

“Пояснення основних понять” за підручником “Історія стародавнього світу. 6 кл.”. К.П. Бунятяна досліджували Маша й Аліна. В анкеті під рубрикою “Я знаю” зафіксували такі поняття: “аристократія”, “Велике переселення народів”, “вікі”, “гуманізм”, “привласнююче і відтворююче господарство”, “демократія”, “державна”, “експлуатація”, “жрець”, “колонізація”, “періодизація історії”, “релігія”, “республіка”, “хронологія”.

До понять, які виявили при анкетуванні Маша й Аліна віднесли: “гегемонія”, “диктатура”, “еволюційна теорія”, “письмо”, “цивілізація”, “еланське царство”, “державна Чжоу”, “ван”, “сім царств”, “Великий шовковий шлях”, “Конфуцій”, “даосизм”, “Лао-цзи”, “заступ”.

Учениці Анна та Юля працювали зі словником термінів підручника “История древнего мира” І.Я. Щупака. Вони зафіксували терміни під рубрикою: “Знала, але забула”, яку власноруч вигадали при анкетуванні: “варна”, “ірігація”, “каста”, “сатрап”, “преторіанці”, “матріархат”, “патріархат”, “фреска”, “жрець”, “племя”, “легіон”, “Месія”...

Юля виявила нові для себе поняття в ході анкетування: “гегемонія”, “сатрап”, “легіон”, “колон”, “пролетарій”, “преторіанці”, “поліс”, “Карнак”, “санскрит”, “каста”, “ірігація”, “елліністичний період”.

Анкетування учнів 10-х класів, яке ми здійснили для з’ясування стану проблеми збагачення словникового запасу школярів і термінологізації історичних курсів, підтверджує нашу гіпотезу, що: 1) така робота на уроках історії особливо важлива; 2) назріла нагальна потреба складання не тільки

“активних” термінологічних словників, а й “пасивних” з обов’язковим усталенням термінів і понять.

Слід відзначити, що “становлення термінології будь-якої науки має довгий шлях – вона створюється протягом віків” (13,65), оскільки “саме в термінології відбиваються закономірності розвитку знань про природу і суспільство” (13, 65), таку слушну думку зафіксовано у статті “Агросфера і розрив-трава” Л.О. Симоненка.

Підтверджуючи складність становлення термінологічної науки (у нашому випадку історичної), у свій час М.Т. Рильський писав: “Термінологічні словники є у нас, як відомо, ще не з усіх галузей, та й не всім вони приступні” (3, 12). Загальновідомо, що видатний письменник, лексикограф, перекладач, як член редколегії брав безпосередню участь у створенні ряду відомих лексикографічних праць, багато сил і знань віддав словниковій роботі. На нашу думку, М.Т. Рильський “зупинив би свій погляд” на нагальній проблемі – створенні термінологічних історичних словників для школи.

Такої ж думки притримуються і сучасні науковці, складаючи підручники з історії. Ми відзначаємо присутність словникової роботи, акцентування її важливості для учнів, а також наявність термінологічних словників. Це ми можемо відзначити у підручниках для 5-6 класу з історії України та історії стародавнього світу. Ілюстрацією і підтвердженням сказаному є такі підручники: “Оповідання з історії України” В.О. Мисана (5 клас); “Історія стародавнього світу” Ф.П. Коровкіна (5 клас); “История древнего мира” О. Бандровського (6 клас); “Історія стародавнього світу” К.П. Бунятяна (6 клас); “Книга для чтения по истории древнего мира” О.І. Немировського та “История древнего мира” І.Я. Щупака.

Зробимо невеличкий аналіз одного з цих підручників, а саме “Оповідання з історії України” В.О. Мисана (5 клас). До кожного розділу – оповідання автор уклав словничок термінів, понять та назв, що потребували розшифрування. Деяким поняттям давалася характеристика в текстах параграфів-

оповідань, за визначенням автора. Загальна кількість понять, що потребувала тлумачення, склала 371 одиницю. Деякі з цих понять тяжіють до усталених – термінологічних форм та термінологічних рядів. Наприклад, терміни і поняття: "історія", "археолог", "музей", "родовід", "фреска", "віче", "скульптура" та інші. Виявлені такі термінологічні ряди: "береста" – "берестяні грамоти"; "римар" – "лимар"; "титул" – "титулованість"; "імператор" – "цар" – "правитель"; "данина" – "податок" – "мито", які складають термінологічні гнізда. На наш погляд, така робота потребує уточнення, але автор мав повне право висловлювати своє бачення, перевіряти його на практиці, оскільки зміст історичної освіти, закладений у підручник історії для учнів 5-х класів, задовольняє вимогам чинної на той час програми.

Сучасний погляд науковця-педагога відзначає перенасиченість матеріалом підручників, особливо у середній ланці. З цього приводу О.Я. Савченко висловила слушну думку: "Щодо основної школи акцентуємо увагу на пропедевтичній ролі вивчення предметів у 5-6 х класах. Очевидно, тут треба знизити навантаження, врахувати появу нових пізнавальних і комунікативних потреб молодших і старших підлітків, етапи розвитку їхнього навчання"(11, 14). Науковцям сьогодення, на наш погляд, слід прислухатися до зауважень дидактів, з метою зменшення навантаження школярів при визначенні змісту освіти предметів та укладанні підручників.

Повертаючись до короткого аналізу підручника В.О. Мисана "Оповідання з історії України", відзначаємо наступні моменти. Розташування довідникового матеріалу в кінці кожного "оповідання" має свої позитиви, але, як нам здається, велика кількість понять потребує оперативної роботи. Ми вважаємо, що автор максимально зберіг час учителя та батьків, оскільки робота по складанню словника – "рятівника" значна і колосальна. Але до цього словника потрібна, на нашу думку, своя особлива форма роботи – словникова, яку вчитель повинен

здійснювати у співпраці з учнями, викликаючи неабиякий інтерес до пошукацької пізнавальної діяльності. Недаремно ж автор у передмові напучує свого читача: “Кожне оповідання потрібно уважно читати. Тільки за такої умови легко запам’ятовується текст. Зустрінеш незнайомі слова в оповіданні – користуйся тлумачним словником, який пропонується після тексту. А якщо тлумачення того чи іншого слова немає, дізнайся, що воно означає у дорослих” (9, 5). І далі автор підручника ще раз акцентує увагу: “Ніби про все домовилися. Запам’ятав? Коротко повторимо ще раз. Читаєш текст. Користуєшся словником. Даєш відповідь на запитання. Виконуєш завдання” (там само).

Така акцентція доцільна, оскільки йдеться про тлумачення слів, роботу з тлумачним словником. Тому й розташування цього довідникового апарату виправдане.

Іншу функцію виконує термінологічний словник, як альтернатива усталеним знанням. Такі словники ми знаходимо і відзначаємо в підручниках для 6 класу, зміст яких висвітлює історію стародавнього світу. До них належать перераховані нами раніше підручники, які відповідають сучасним вимогам, щодо змісту історичної освіти у 5-6-х класах загальноосвітньої школи. Слід відзначити пильну увагу авторів указаних джерел до проблеми осмислення учнями історичної термінології. У трьох підручниках (О. Бандровського, К. Бунятяна, І. Щупака) автори подають термінологічні словники, які мають різні назви. У підручнику О. Бандровського понятійний апарат зафіксований під назвою “Словарь терминов и понятий” містить 84 термінопонять. У підручнику К.П. Бунятяна – “Пояснення основных понятий” на 20 термінів, частина з яких поширена 10-ма одиницями тлумачно-термінологічних гнізд. У підручнику І.Я. Щупака “Словарь некоторых понятий и терминов” містить 55 одиниць. Ці невеличкі словнички тяжіють до певної усталеності, але велика кількість термінів і понять залишилась тільки на сторінках параграфів підручника як “пасивний” лексичний фонд. На нашу думку, у межах проблеми модернізації змісту

освіти постала актуальна й нагальна потреба складання короткого термінологічного історико-культурологічного словника, який мав би усталений зміст. Підтвердженням нашим думкам є аналіз найскладнішого із рекомендованих підручників О. Бандровського “История древнего мира” (6 клас). Аналіз змісту підручника здійснено щодо наявності термінологічного словника та направленості словникової роботи в школі, як елементу пізнавальної та самостійної діяльності учнів. Автор робить значний акцент на словниковій роботі учнів, викликає потяг у молодих дослідників до пошукацької роботи. В той же час він пропонує за трьома рівнями блоки завдань для закріплення знань школярів 6-х класів з історії, згідно змісту історичної освіти. Майже в кожному параграфі підручника автор акцентує увагу учнів на важливості усвідомлення понять і термінів, поясненні їх при вивченні такого складного курсу історії, як історія стародавнього світу. З першого розділу він пропонує учням усвідомити, зафіксувати й запам’ятати терміни, намагатися пояснити їх. Наприклад, у I рівні питань-завдань учневі потрібно усвідомити і вміти пояснити термін “історія”. Проблемне питання звучить так: “2. Поясніть значення терміну “історія”. У блоці питань III рівня завдання ускладнюється: “3. Спробуйте пояснити термін “цивілізація”.

Якщо у “Вступі в історію давнього світу” О. Бандровський чітко акцентує увагу учнів на важливості усвідомлення поняття “термін” і напрацювання умінь та навичок роботи з ним, то у §2 підручника “Відлік часу в історії” деякі завдання для самоперевірки мають вживання цього поняття, але автор акцентує на слові термін не здійснює. Прикладом до цього є сторінка 8 підручника. За I рівнем питання для самоперевірки має такий вигляд: “1. Що вивчає хронологія?” У II рівні завдання для учня таке: “1. Поясніть, що таке календар і для чого його зробили?” Автор далі урізноманітнює завдання, виходячи на поняття “термін”. Друге питання має такий характер: “2. Оберіть правильну відповідь. У наш час ми користуємось . . . календарем (юліанським, григоріанським)”. І у

третьому питанні П рівня учень вже зустрічає слово “термін”. “3. Як ви розумієте термін “ера”?” Як ми бачимо, з чотирьох питань у І та П рівнях завдань і питань для самоперевірки слово “термін” звучить всього один раз, але робота учня вже з перших кроків здійснюється в більшому масштабі. Записуючи необхідні матеріали у свій словничок, учень поступово запам’ятовує незнайомі слова й поняття. Іноді йому потрібно відшукати значення цих слів в інших книгах (словниках, енциклопедіях, довідниках). Таким чином, цей вид роботи поступово виробляє навички та уміння в учнів працювати з додатковою літературою, що є важливим у вивченні предмету історії.

Досліджуючи та аналізуючи інші розділи підручника, ми відзначаємо урізноманітнення автором завдань-питань. Наприклад, у змісті П розділу “Життя людей у первісні часи” матеріал параграфів 1-7 супроводжується такими завданнями-питаннями, як: “3. Який спосіб називається загонним?” (І рівень § 4. “Кам’яний вік людства”). У П рівні завдань учень повинен знати поняття і вміти відрізнити їх. “2. Порівняйте знаряддя праці пітекантропа і неандертальця. Зробіть висновки “та” 3. Перелічіть основні заняття первісних людей”.

Подальше вивчення і закріплення учнем теми “Життя людей у первісні часи”, дає можливість йому ознайомитись і запам’ятати такі поняття та терміни: “пітекантроп”, “австралопітек”, “людина вміла”, “неандерталець”, “палеоліт”, “неоліт”, “неолітична революція”, “рід”, “плем’я”, “культ предків”, “капище”, “тотемізм”, “табу”, “релігія”, “духовна культура”, “піктографія”, “етнографія”, “археолог” тощо. До блоків завдань автор підручника добирає такі питання-завдання для самоперевірки, які всебічно розкривають зміст П розділу “Життя людей у первісні часи”. Ми визначаємо варіативність завдань. Наприклад, у І рівні питань § 5 “Поява людини сучасного виду. Родова община” учня “чекає” така робота: “2. Поясніть значення термінів “рід”, “плем’я”; “3. Як ви розумієте термін “духовна культура”?” У П рівні відзначаємо поступове ускладнення пізнавального процесу, який обумовлює логічне

мислення учня: “ 2. Розставте терміни у логічній послідовності: - племя; - родова община; - рід”. Отже, учень у даному випадку націлений не тільки на просте запам’ятовування та відтворення, а й на вироблення певних умінь і навичок в оперуванні інформацією, знаннями. Такий підхід викликає в учнів позитивні реакції, бажання самостійно пізнавати світ, зацікавленість в успіху самостійного дослідження накопичених людством знань і досвіду. Останній § 7 “Первісна культура” розкриває різні питання, а блок завдань, складений автором, дозволяє синтезувати учню матеріал. За своїм формулюванням питання I розділу “Життя людей у первісні часи” надають можливість закріпити учневі знання. Напрацьовані певні уміння та навички у складанні термінологічного словника вже на цьому етапі роботи дає можливість учневі зрозуміти тлумачення поняття “терміносистема”. Прикладом до нашого висновку є такий процес ускладнення завдань, який тісно пов’язаний із засвоєнням категоріального апарату. Так, учні поступово долають завдання від початкового (з доволі нескладними питаннями) до кульмінаційного, розрахованого на самих сильних учнів, які вміють працювати з книгою, вміють синтезувати весь різноманітний пізнавальний матеріал (учбовий, довідниковий, енциклопедичний). Отже, від питань I рівня: “Як ви розумієте поняття “культ предків”?” та “Що таке табу і в яких випадках його використовували?” (II рівень) до завдання III рівня, що не тільки синтезує, але й унормовує знання учня: “4. Уявіть себе вченим-етнографом. Яка інформація про життя давніх людей могла б вас зацікавити?”

Розділ III “Історія Давнього Сходу”, наповнений величезною кількістю понять і термінів. Починаючи з розкриття назви “Єгипет”, що походить з давньогрецької “Айгюптес” та самоназви “Такемет” – “Чорна земля” єгиптян, О. Бандровський захоплює школярів, викликає бажання пізнавати давній світ загадкового Сходу. Усвідомлення і знання учнем великої кількості понять цього періоду людської цивілізації дає можливість успішно репродукувати ці знання, оперувати ними,

як в активному, так і в пасивному варіанті. Неабияку увагу автор приділяє в цьому розділі афоризмам, фразеологізмам та пареміографії, які набрали форму сталих понять. Для прикладу обираємо питання з II рівня завдання, що висвітлює життя давніх єгиптян: “ 1. Поясніть, як ви розумієте слова Геродота: “Єгипет – дар Нилу”. Або у § 25 “Культура Давнього Китаю”, автор підручника ставить перед шестикласником доволі складне завдання III рівня: “ 2. Прочитайте уривок з “Історичних записок” Сима Цяня. Погоджуйтеся ви з його твердженням, що порядок у державі досягається : законом, довірою і згодою?” чи “2. Спробуйте пояснити думку Конфуція: “Вчитися і не розмірковувати – даремна праця; розмірковувати й не вчитися – небезпека...”. На наш погляд, ці завдання складні для учнів 6 –го класу, оскільки мають філософську направленість. Тому, обговорення їх буде продуктивнішим на уроці завершального для теми “Історія Стародавнього Сходу”. Із складу питань для самоперевірки завершального заняття, що об’єднує розділи підручника “Життя людей у первісні часи” та “Історія Стародавнього Сходу” нас зацікавили такі завдання:

1. Як називались колективи, в які об’єднувались люди у доцивілізаційну епоху? 2. Перерахуйте функції вождя і старійшин. 3. Дайте визначення терміну “держава”. 6. Які типи держав вам відомі? 7. Поясніть термін “монархія”. , 12. Поясніть поняття “культові споруди”. 14. Як ви розумієте термін “цивілізація”? 15. Коли і де був винайдений клинопис? 16. Де і коли винайдено ієрогліфічне письмо? (1, 138)

Як ми бачимо, категоріальний апарат, яким потрібно оволодіти учню за цими розділами не дуже великий. Пасивний же словник передантичного періоду історії людства вже має достатньо значні розміри. А це підтверджує важливість словникової роботи учнів при вивченні історичного матеріалу даного етапу. І не важливо як називатимуть той словничок (термінологічний словник, категоріальний апарат, “підказка”, “скарбничка знань”), це справа смаку та режисури педагога. Суть в іншому, в результаті та ефективності цієї роботи.

Головне – викликати в учня інтерес до навчання й пізнання світу в самостійній праці. Тому, дотримуючись мудрих настанов китайського мислителя Конфуція, будемо розмірковувати над вивченням термінологічної проблеми у розділах “Історія Давньої Греції” та “Історія Давнього Риму” підручника О. Бандровського. Автор подає учбовий матеріал за шістьма темами. Всі історико-культурологічні знання спираються на “банк даних” – пасивний термінологічний словник, закладений в тексти параграфів і блоки завдань для самоперевірки. До активного термінологічного словника, що надруковано у кінці підручника під назвою “словник термінів і понять” автор подав 36 понять. Наприклад, деякі з них: “авгури”, “аристократія”, “весталки”, “демократія”, “консул”, “спартіат”, “тріумф”, “еллінізм”. Перелік цих понять, на нашу думку, вже потребує наполегливої праці учня. Згадаємо лише § 27 “Міфи Давньої Греції” та § 28 “Релігія давніх греків”, у яких “діють” образи грецької міфології. Великий потік інформації перевантажує школярів. У даному випадку вчитель повинен рекомендувати учням користуватися міфологічними словниками, робити записи у своєму словничку. Слід відзначити, що обсяг роботи як для вчителя, так і для учнів лише за розділом “Історія Давньої Греції” вже достатньо великий, тому значну допомогу зацікавленим в опануванні інформацією надасть створений власними зусиллями словничок. Подальша робота по фіксуванню та запам’ятовуванню інформації, фактів, подій, термінів, понять, буде такою ж ефективною, як і на попередніх етапах вивчення історії стародавнього світу.

Завершальні уроки за розділами “Історія Давньої Греції” та “Історія Давнього Риму” мають такі питання:

1. Перерахуйте типи держав, які існували у Давній Греції. 4. Поясніть значення терміну “поліс”. 5. Що таке “тиранія”? 8. Спробуйте пояснити значення терміну “олігархія”. 14. Як ви розумієте термін “свобода”?

1. Як ви розумієте термін “патриції”? 3. Що позначає термін “тріумф”? 1. Як називалась середня школа в Римі? 2. Кого в

Римі називали педагогами? 9. Як ви розумієте термін "громадянство"?

Слід також відзначити, що в кінці підручника автором розміщено "Словник термінів і понять", який подає 84 пояснення за алфавітним порядком. Порівняно з іншими термінологічними словниками у підручниках з історії стародавнього світу для 6-го класу К.П. Бунятяна та І.Я. Щупака, цей словник найбільший за своїм обсягом. На наш погляд, ключові питання висвітлені автором у повній мірі, що дає змогу подолати певні труднощі в учнів при відповіді на завдання-питання блоків самоперевірки. Але цей словник-мінімум потребує допрацювання учнями, оскільки сам автор визначає набагато більше понять. Таким чином, кожен учень-дослідник визначає свій активний і пасивний словник.

Отже, наслідки аналізу свідчать про необхідність подальшої роботи в напрямку формування активного і пасивного термінологічного лексичного фонду. Слід відзначити, що на таку необхідність вказують і самі автори аналізованих підручників. Зокрема, І.Я. Щупак рекомендує: "Легко запам'ятати можна лише тоді, коли добре розумієш, про що йде мова. Історія, як і будь-яка інша наука, має свою наукову мову, свої особливі слова – поняття, терміни. Будь ласка, зверни на них увагу, постарайся усвідомити їхнє значення, при необхідності – звернись до вчителя, до старших.

Можливо, ти іноді спостерігав, що, декілька разів перечитавши один і той же фрагмент тексту, нічого не запам'ятав. Це може бути через те, що ти був неуважним, думав про щось інше. А можливо, твої очі "зіштовхнулись" із незрозумілими словами, і від цього весь подальший текст втратив для тебе смисл. З'ясуй для себе значення цього слова – і все стане зрозумілим. Найважливіші поняття, терміни розміщені у словничку в кінці підручника "(15, 5).

Актуальною бачиться і подальша рекомендація, вміщена в цьому ж підручнику: "Якщо ти вирішив щось виписати в зошит – виписуй тільки головне..." (15, 5)

Аналіз змісту історичної освіти та підручників, а також проведений нами констатуючий експеримент свідчать про необхідність продовження і поглиблення роботи в ракурсі активізації і корекції термінологічних знань з історії учнів середньої ланки загальноосвітньої школи. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми бачиться у застосуванні комплексу прийомів словникової роботи.

Література

1. Бандровский А. История древнего мира: Учеб. для 6-го кл. сред. общеобразов. учебн. завед. – 2-е изд. дораб. – К.: Генеза, 2001. – 320 с.
2. Бунятян К.П., Зубар В.М., Селицька С.І. Історія стародавнього світу: Пробн. підр. для 6 кл. серед. загальноосвіт. шкіл. – К.: Либідь, 1997. – 240 с.
3. Головащук С.І. Поет і лексикограф// Культура слова. – 1985. - №28. – С. 11-16.
4. Добров П., Теміров Ю. Історична освіта: від школи до вузу// Рідна школа. – 2000. – травень. – С.28-30.
5. Коровкін Ф.П. Історія стародавнього світу: Підруч. для 5 кл. серед. шк. – К.: Рад. шк. , - 1988. – С. 254.
6. Лановик Т. Слово до слова – цікава розмова. (Збагачення словникового запасу школярів на уроці літератури)// Рідна школа. – 2000. – лютий.
7. Максименко В. Педагогічні технології у викладанні історії// Рідна школа. – 2000. – травень. – С. 28-30.
8. Методика обучения истории в средней школе. Пособие для учителей: В 2-х ч. Ч.2. – М.: Просвещение, 1978. – С.88-94.
9. Мисан В.О. Оповідання з історії України. Підручн. для 5-го кл. серед. шк. – К.: Генеза, 1997. – 239 с.
10. Немировский А.И. Книга для чтения по истории древнего мира: Пособие для учащихся 6 кл. сред. шк. – М.: Просвещение, 1990. – 239 с.
11. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К., 1999.

12. Савченко О.Я. Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти// Педагогіка і психологія. – 1999. - №4 (25).- С.6-17.

13. Симоненко Л.О. Агросфера і розрив-трава// Культура слова. – 1981. - №20. – С. 65-69.

14. Тарасов Л.В. История. Книга первая: введение в историю. Экспериментальный учебник развивающего типа.- М: Авангард, 1997. – С. 56-60.

15. Щупак И.Я., Голованов С.А., Решетникова Е.П. История древнего мира: Учебн. пособие для 6 кл. сред. общеобразоват. шк. – Запорожье: Премьер, 2000. – 304 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕТНІЧНІ ТА МОВНІ ПРОЦЕСИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Гречко І.В., Ковальова О.В.,

*кафедра суспільних наук, Горлівський автомобільно-дорожній
інститут Донецького державного технічного університету*

Проблема етнічного розвитку Київської Русі завжди привертала увагу дослідників. Але інтерес до цієї важливої проблеми не завжди зумовлювався пошуками наукової істини. Свою деформуючу роль в більшій чи меншій мірі справила політична кон'юнктура, адже наукові дискусії з цього питання тісно пов'язані з проблемою історичної спадщини державності і культури Київської Русі. Якому народу вона належить: українцям, росіянам, білорусам?

В останній час, після проголошення незалежності, з'явилося багато публікацій, в яких українську культуру виводять безпосередньо з трипільської, яка існувала на рубежі IV-III тис. до н.е., деякі публіцисти і навіть науковці ототожнюють українців з аріями, українську мову – з санскритською, українську культуру – з основою найстародавніших східних цивілізацій. А декотрі в полемічному запалі ідуть ще далі: